

JOANNA ANGIEL

POSTRZEGANIE RZEKI WISŁY JAKO WARTOŚCI PRZYRODNICZEJ I KULTUROWEJ W ASPEKcie EDUKACJI GEOGRAFICZNEJ

WPROWADZENIE

O rzece Wiśle pisano od stuleci, w różnych kontekstach, ujęciach i odniesieniach, wywołując rozmaite pytania, tematy, nastroje, refleksje. Napisano na jej temat i grube tomy i skromne, ale piękne wiersze. Zajmowali się nią geografowie, historycy, etnografowie, biolodzy, socjolodzy, a także artyści, pisarze – poeci. Wspomnieć tu należy m.in. teksty E. Romera (1901), barwne opisy Wisły na odcinku Warszawa – Włocławek Z. Glogera, z licznymi odniesieniami do literatury pięknej (Gloger, 1903), monografię dotyczącą historii użytkowania Wisły od czasów dawnych po XX wiek (Gierszewski, 1982) i inne monografie wiślane (Kolodziejczyk, 1938; Piskozub, 1982, 2002; Kuczkowski, 2006); poematy (Broniewski, Hermanowicz, 1970) oraz antologie poezji wiślanej (Borowy, 1921; Mazurkiewicz, 1987), a także przewodniki geologiczne, krajoznawcze (Kolago, 1967) oraz przewodniki dla turystów – wodniaków.

Nie sposób wymienić tu nawet drobnej części wiślanej literatury. W zasadzie każdy Polak może pisać o Wiśle, bo to przecież rzeka zarówno „narodowa” jak i regionalna, lokalna, oraz „własna”.

WISŁA – POSTRZEGANIE KRAJOBRAZÓW NADRZECZNYCH

Spójrzmy na Wisłę jako na źródło rozmaitych wewnętrznych doznań, refleksji i inspiracji, które powodują, że na dźwięk tego słowa coś się w naszych sercach i umysłach dzieje. Najpierw powstają myśli - obrazy, często w odniesieniu do konkretnego miejsca czy miejsc nad Wisłą - krajobrazów nadwiślańskich. Następnie próbujemy je ubrać w odpowiednie słowa. Nadajemy im wówczas właściwe znaczenie i wartość. I tak oto, od środowiska geograficznego, przenosimy się w szeroko pojętą przestrzeń kulturową.

Żeby tak się stało, po pierwsze Wisła musi zaistnieć jako konkretny obraz. Najczęściej jest to widok oglądanej i zapamiętanej rzeki w czasie rozmaitych spacerów – z rodziną, ze znajomymi, w grupie rówieśników bądź spacerów indywidualnych, wypraw rowerowych, samochodowych, szkolnych wycieczek, dojazdów do szkoły, do domu, do centrum miasta itp. Mogą to być też chwile przejazdów mostem, czasem wiąże się on z codziennymi doświadczeniami (np. stanie w korku komunikacyjnym na moście i „przymusowe” oglądanie rzeki), doświadczeniami sporadycznymi (widok Wisły ze Wzgórza Wawelskiego podczas szkolnej wycieczki) bądź okazjonalnymi. Percepcja przyrodniczo - kulturowa rzeki jest zjawiskiem skomplikowanym, niezmiernie interesującym, opisanym m.in. przez socjologów i geografów (Jałowicki, 2002; Krzymowska-Kostrowicka, 1999). Nie jest to jednorazowe zdarzenie, ale długotrwały proces, który trwać może przez całe życie. Elementem tego procesu, który można porównać do „zaczynu”, dzięki któremu możemy w którymś momencie traktować Wisłę jako znak – symbol, jest także przekaz międzypokoleniowy, np. wspomnianie dawnej Wisły przez

rodziców lub dziadków. Są to rozmowy o Wiśle, rozmaite historie i przeżycia z nią związane i przez nich opowiedziane. Są też, wyżej wspomniane, „wczorajsze i dzisiejsze” spacerunki, spotkania, a także zdarzenia, doświadczenia, kultywowane zwyczaje, obrzędy związane z rzeką. Przekaz ten odbywa się również dzięki literaturze i szeroko pojętej sztuce. Wisła może wówczas jawić się nie tylko jako zwykła rzeka, ale stawać się wyznacznikiem krajobrazu, kultury, historii, upływającego czasu, przemijania życia, symbolem oczyszczenia, odnowy itp. (Lapiński, 2003; Tresidder, 2001).

ROLA EDUKACJI

Ważną rolę odgrywa w tym procesie nieformalna i formalna edukacja, bez których, historię Wisły, krajobrazów i ludzi żyjących nad tą rzeką trzeba by pisać wciąż od nowa. Gdy Wisła istnieje we wspomnieniach naszych, a także innych ludzi, w literaturze po którą sięgamy, w malarstwie, sztuce, której jesteśmy odbiorcami – wówczas przechodzimy, jak po pomoście, od Wisły „rzeczywistej” ku Wiśle „osobistej”, postrzeganej jako wartość zarówno przyrodnicza jak i kulturowa. Następuje wtedy „wpisywanie” Wisły w życie człowieka, dzięki czemu może on powiedzieć o Wiśle – „moja Wisła”. O Wiśle (wraz z Wartą), śpiewamy w polskim hymnie narodowym. Nasi rodzice lub dziadkowie uczyli nas piosenki „Płynie Wisła, płynie, po polskiej krainie”. Obie są wskazaniem na Wisłę jako na symbol Polski oraz istotny element jej krajobrazu i kultury.

A skoro jest to tak ważna rzeka, z pewnością w szkolnych podręcznikach do geografii na jej temat wiele napisano. Dla młodych Polaków jest ona, podobnie jak dla poprzednich pokoleń rzeką ważną, „osobistą”, a jednocześnie jest symbolem Polski i narodu. Wiedzą o niej wiele, bo przecież kojarzy się z Polską: jej położeniem, środowiskiem geograficznym, przyrodą, krajobrazem, historią, gospodarką, kulturą. To są hipotezy ogólne, będące równocześnie określeniem „jak powinno być”. A jak jest?

BADANIA I WYNIKI BADAŃ

Żeby się o tym przekonać, przewertowano różne podręczniki do geografii na poziomie szkół ponadgimnazjalnych. Stwierdzono, że oprócz jednego podręcznika do nauki geografii (Kop, Kucharska, Szkurlat, 2002), w którym znajduje się tekst pt. *Wisła osią gospodarczą Polski*, nie ma innych, w których by poruszono problematykę wiślaną w zwartym tekście, a nie jedynie jako wzmianki o niej rozrzucone w tekście podręcznika. Wiadomo, że konstruktorzy programów i autorzy podręczników bazują na podstawie programowej, określonej przez Ministerstwo Edukacji. Treści kształcenia są w niej na tyle ogólnie sformułowane, że istnieje dość duża swoboda w możliwości ich wypełnienia. Widocznie wg autorów podręczników do geografii ważniejsze były inne tematy i problematyka. A szkoda, bo Wisła nie jest małą rzeką o lokalnym znaczeniu. Powinna, jako rzeka - symbol Polski, a także ważny element polskiego krajobrazu, znaleźć więcej miejsca w podręcznikach szkolnych. Przecież, oprócz wychowania (edukacji) w domu rodzinnym, to edukacja szkolna wywiera znaczący wpływ na później uwidaczniające się wartości i postawy w życiu młodego człowieka.

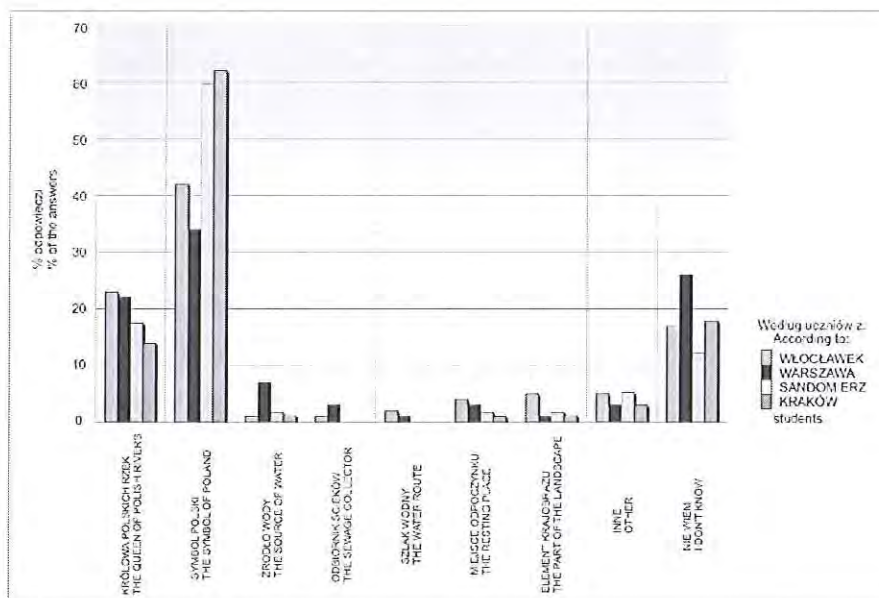
Aby dowiedzieć się jaki jest obraz Wisły w sercach i umysłach młodych Polaków, przeprowadziłam w 2006 roku sondaż diagnostyczny wśród uczniów klas drugich w czterech nadwiślańskich liceach zlokalizowanych w 4 miastach: Krakowie, Sandomierzu, Warszawie, Włocławku. Wzięło w nim udział 387 uczniów, uczących się w wyżej wymienionych miastach, ale nie zawsze z nich pochodzących. Szkoły wybrano tak, by reprezentowały różny poziom kształcenia. I tak znalazły się wśród nich szkoły z tzw.

„wysokiej” i „średniej półki”, przy czym ta ostatnia była mocno zróżnicowana. Dobór miast także nie był przypadkowy. Zgodnie z podziałów Wisły na odcinki: górny, środkowy i dolny, Kraków zlokalizowany jest w jej biegu górnym, Sandomierz – na granicy górnego i środkowego biegu (ale jeszcze w odcinku górnym), Warszawa - w biegu środkowym, a Włocławek – dolnym (Mikulski, 1965). Szkoły, w których przeprowadzono badania położone są w bliskim sąsiedztwie Wisły (w odległości od ok. 200 m do 1200 m). Trzy z nich - w Krakowie, Warszawie i Włocławku, leżą na tarasie zalewowym rzeki, jedna – w Sandomierzu, na wysokiej wiślanej skarpie (z widokiem na długi i malowniczy odcinek sandomierskiej Wisły). Reprezentowane są również w badaniach rozmaite regiony fizycznogeograficzne – Brama Krakowska, z sąsiadującym Pogórzem Zachodniobeskidzkim, Kotlina Sandomierska z sąsiadującą Wyżyną Kielecką, Kotlina Warszawska, Kotlina Płocka (Kondracki, 1998), co rzutuje na bogactwo krajobrazowe obszaru badań i możliwość uczniowskich odniesień do różnych widoków i co się z tym wiąże - przeżyć estetycznych. Odzwierciedlone zostało to w zapisach uczniowskich esejów na temat Wisły i jej związku z życiem młodych ludzi

Badania ankietowe dotyczyły postrzegania rzeki Wisły przez młodzież licealną. Jednym z narzędzi badawczych był kwestionariusz ankiety, w którym zadano uczniom 45 pytań dotyczących m.in. wiedzy, percepcji, wyobrażeń, skojarzeń oraz emocji dotyczących rzeki. Ponadto uczniowie rysowali także schematy myśli związane z Wisłą i pisali krótkie prace nt. osobistych związków z rzeką Wisłą (lub ich braku), ich przyczyn i konsekwencji. W ten sposób zebrano ok. 387 ankiet z 4 miast i tyle samo prac pisemnych. Oprócz tego wylosowano po 1 klasie z każdej szkoły (miasta), w której poproszono uczniów o napisanie dłuższego eseju nt. „Moja Wisła”. Prace te były przesłane przez nauczycieli polonistów lub dyrektorów wybranych szkół. Otrzymałam tą drogą 98 wiślanych esejów z 4 miast.

Na pytanie otwarte, *czym jest rzeka Wisła dla Polaków*, przeważała zgodna opinia, że symbolem Polski, przy czym uważało tak ok. 60% uczniów z Krakowa i Sandomierza, a tylko 40% i 35% odpowiednio we Włocławku i Warszawie (ryc. 1). Na uwagę zasługuje fakt, że ok. 25% badanych uczniów z Warszawy oraz ok. 18% z Włocławka i Krakowa w ogóle nie wie czym jest Wisła dla Polaków! W drugiej kolejności wymieniano Wisłę jako „najważniejszą, najdłuższą rzekę, „królową rzek polskich” itp. (15 - 22% odpowiedzi we wszystkich miastach).

Jedno z zadań do wykonania polegało na uzupełnieniu zdania: *Wisła płynąca przez Polskę jest dla mnie...*. Uzyskane, rozmaite dopowiedzenia, pogrupowano w zbiory. W sumie, ponownie najczęściej odpowiedzi brzmiało, że jest ona *symbolem kraju*. Nie miało co do tego wątpliwości 41% uczniów z Włocławka oraz 37% z Sandomierza. Ale dla największej grupy uczniów z Krakowa i Warszawy jest ona tylko *zwykłą rzeką* (tab. 1). Podobnie jak w przypadku pytania o znaczenie Wisły dla Polaków, najczęściej uczniów z Warszawy (16%) nie umie określić czym jest Wisła dla nich osobiście. Pamiętać przy tym należy, że badane licea leżą w bliskim sąsiedztwie rzeki, a zatem istnieje możliwość częstego, bezpośredniego kontaktu uczniów z tą rzeką. Zwrócić trzeba też uwagę na wypowiedzi 18 % uczniów z Sandomierza, którym Wisła kojarzy się z polskim krajobrazem.

Ryc. 1. Czym jest rzeka Wisła dla Polaków?
Skojarzenia – wypowiedzi uczniów z Włocławka, Warszawy, Sandomierza, Krakowa.

Fig. 1. What does the Wisła river mean to Polish people?
Students associations – Włocławek, Warszawa, Sandomierz, Krakow students answers.

Tab. 1. Czym jest Wisła płynąca przez Polskę dla uczniów wybranych liceów (ranking miejsc).
Tab. 1. What does the Wisła river passing through the Poland mean to students from selected secondary schools (rating).

Miasta → Kategorie: Ranking →	Kraków Miejsce (%)	Sandomierz Miejsce (%)	Warszawa Miejsce (%)	Włocławek Miejsce (%)
Symbolem kraju	2 (21 %)	1 (37 %)	3 (15 %)	1 (41 %)
Zwykłą rzeką	1 (39 %)	3 (10 %)	1 (20 %)	3 (15 %)
Ważną rzeką	3 (18 %)	2 (17 %)	4 (12 %)	4 (11 %)
Główną rzeką	4 (8 %)	5 (1 %)	5 (10 %)	2 (18 %)
Nieważną, obojętną	6 (4 %)	3 (10 %)	3 (15 %)	6 (3 %)
Ważnym elementem krajobrazu	5 (6 %)	2 (18 %)	6 (6 %)	5 (5 %)
Nie wiem	7 (1 %)	4 (6 %)	2 (16 %)	5 (5 %)

Niezwykle interesujące są eseje uczniowskie nt. *Moja Wisła*. Znajdziemy w nich z jednej strony wypowiedzi świadczące o tym, że nic ona dla niektórych nie znaczy oraz że znaczy bardzo wiele... Nic w tym zaskakującego. Są to indywidualne odczucia i prywatne postrzeganie i doświadczanie rzeki, ale przynajmniej, że to właśnie te wypowiedzi, a nie obliczenia i analizy procentowe – dają możliwość głębszego poznania (choć jeszcze nadal

bardzo powierzchownego) związku zachodzącego między młodą, rzeką, krajobrazem własnego miasta i Polski. Popatrzmy na niektóre nitki tworzące ów związek...

Moim zdaniem Wisła płynie w sercu każdego Polaka. Płynie przez tyle polskich miast i wsi, tworząc ich krajobrazy. Jest także duszą Włocławka. Jest i moją Wisłą.

(uczennica z Włocławka)

Wisła istnieje w moim życiu. To fakt, którego nie wyprę się nigdy w życiu. Istnieje w Krakowie wiele zabytków historyczno kulturowych, ale Wisła je łączy i wplata w krakowski pejzaż. Każdy Polak powinien choć raz stanąć w Krakowie w jej zakolu i podziwiać z tego miejsca Wawel. Wisła to nieodłączny element mego życia, wychowuję się w Krakowie, a Wisła przez nią płynie. Mogę napisać tak długą listę pozytywnych słów na określenie Wisły i mojego do niej przywiązania, jak długa jest ta rzeka. Wisło kocham cię, trwaj z nami zawsze, Ty znasz historię Polski – ucz nas pokory i szacunku wobec przyrody i siebie nawzajem."

(uczeń z Krakowa)

Gdy zapytano mnie o rolę Wisły w moim życiu, nie wiedziałam co odpowiedzieć. „To tylko rzeka” - pomyślałam – „W życiu najważniejszą rolę odgrywają ludzie, a to czy Wisła istnieje, czy też nie, jest przecież nieistotne.” Ale czy na pewno? Teraz Wisłę postrzegam w wymiarze nie tylko geograficznym ale i duchowym. W mej osobistej historii jest czymś trwałym i niezmiennym. Daje mi radość, gdyż pozwala powrócić do najwspanialszych chwil mego życia, gdy odkrywałam piękno krajobrazów nadwiślańskich splecione z bliskością rodziny i przyjaciół. Nieważne gdzie będę studiowała, pracowała czy mieszkała, zawsze będę wracać do niej pamięcią. Jest ona moją Wisłą, warszawskim krajobrazem i moją ojczyzną – małą i dużą.

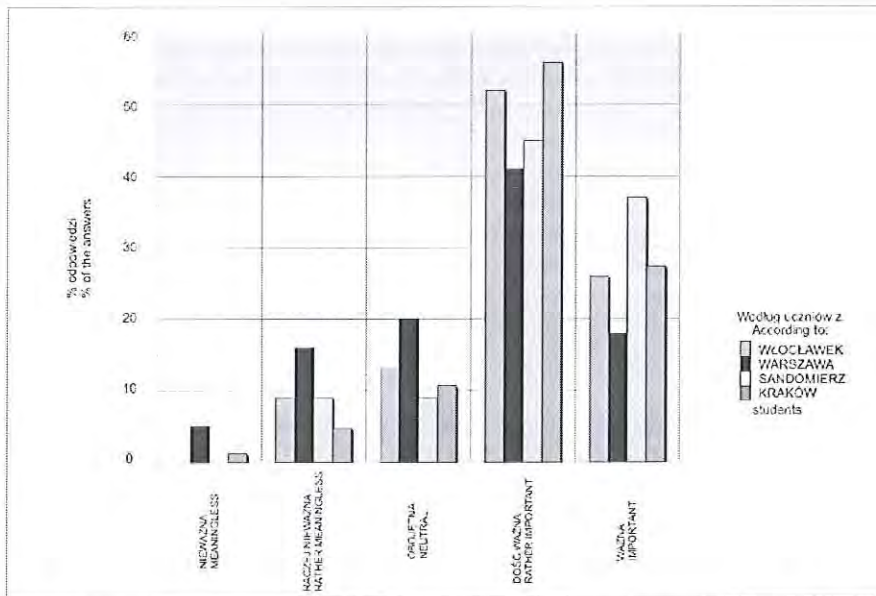
(uczennica z Warszawy)

Wisła dla mnie to nie tylko jedna z polskich rzek. Powtarzając słowa piosenki „Wisła moja, Wisła stara ...” uświadamiam sobie sentyment nie tylko mój, ale chyba każdego Polaka do krajobrazu ojczyzny, którego nieodłącznym elementem jest Wisła.

Wisła jest bardzo ważnym elementem Sandomierza. Niezależnie od tego gdzie wyjadę i jak potoczą się moje losy, zawsze towarzyszyć mi będzie obraz mojej prywatnej ojczyzny, a więc także i Wisły, będącej dla mnie uwieńczeniem uroku tutejszego krajobrazu.

(uczeń z Sandomierza)

Uczniowie zapytani wprost o rolę Wisły w krajobrazie Polski odpowiadają zdecydowanie, że jest ona dość ważna bądź ważna (ryc. 2). Odnosi się to do wszystkich liceów w 4 miastach. Taką rolę dostrzega najwięcej uczniów z Krakowa i Sandomierza (w sumie po 82%). Jednakże zwrócić trzeba uwagę na spory odsetek odpowiedzi uczniów z Warszawy i Włocławka (w sumie ok. 35% i 21%) dla których rola Wisły jest pod tym względem obojętna lub raczej nieważna. W kolejnym etapie badań spróbuję dociec przyczyn takiego stanu rzeczy, porównując poszczególne odpowiedzi tego typu ze znajomością Wisły przez uczniów w jej całym biegu, w poszczególnych miejscowościach nadwiślańskich. Być może uczniowie nie widzieli (nie znają) Wisły poza odcinkiem warszawskim bądź włocławskim. Interesujące jest jednak to, że oceniając rolę Wisły w krajobrazie rodzinnego miasta zdecydowana większość uczniów z tych miast stwierdza, że jest ona dość ważna bądź ważna. Uczniowie z Sandomierza i Krakowa szczególnie wyraźnie dostrzegają jej znaczenie pod tym względem. Może wpływać na to m.in. „wyrazistość” historyczna i kulturowa tych miast oraz zdecydowana tożsamość ich mieszkańców, zarówno starszego jak i młodszego pokolenia, co potwierdzają wypowiedzi dotyczącej emocjonalnego związku uczniów z tymi miastami.

Ryc. 2. Rola rzeki Wisły w krajobrazie Polski (według uczniów z Włocławka, Warszawy, Sandomierza, Krakowa).

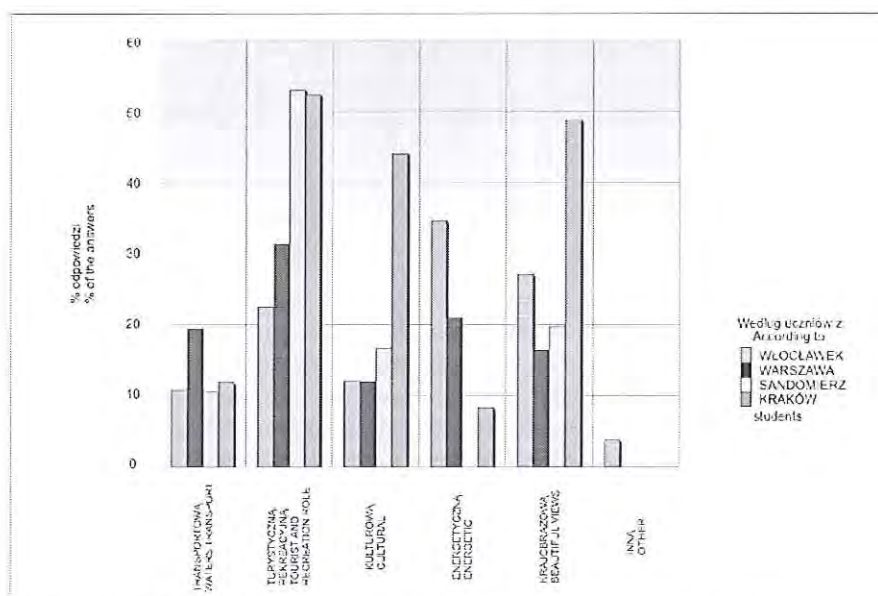
Fig. 2. The role of the Wisła river in the landscape of Poland. (according to Włocławek, Warszawa, Sandomierz and Kraków students).

Istotną współczesną rolę Wisły przepływającej przez rodzinne miasta dostrzega większość uczniów (od 55% z Warszawy do 73 % z Włocławka). Uczniowie z Krakowa, Sandomierza, Warszawy jako jej najważniejszą rolę wskazują funkcję turystyczną i rekreacyjną, licealiści z Włocławka – energetyczną, co jest zrozumiałe ze względu na położenie Włocławka w bezpośrednim sąsiedztwie elektrowni wodnej. Charakterystyczne jest to, że na drugim miejscu uczniowie z Krakowa (49% uczniów) widzą estetyczną rolę Wisły w swoim mieście (piękne widoki), na trzecim zaś – rolę kulturową (43%), której w takim stopniu nie rejestrują uczniowie z trzech pozostałych miast (11 - 17% respondentów) (ryc.3).

Pytani o najważniejszą współczesną rolę i walor Wisły płynącej przez nasz kraj uczniowie z Krakowa, Sandomierza, Włocławka wskazują walor estetyczny (odpowiednio 41%, 41% oraz 28% respondentów), natomiast uczniowie z Warszawy patrzą na Wisłę pragmatycznie jako na źródło wody (27%). Jest to spojrzenie typowo „warszawskie”, ponieważ większość warszawiaków rzeczywiście korzysta z ujęć wody spod dna Wisły. Trudno widocznie uwolnić się od takiego wąskiego, lokalnego spojrzenia mając na uwadze całą Wisłę.

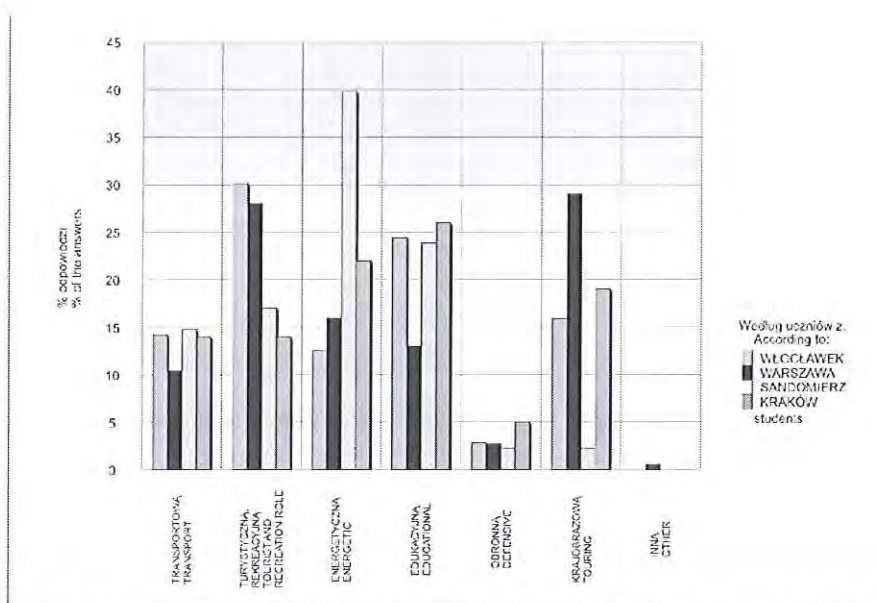
Należy stwierdzić, że uczniowie wybranych szkół wiedzą jakie role pełniła Wisła w przeszłości, a obecnie ich nie pełni, wskazując na rolę obronną oraz transportową. Odpowiedzi dotyczące roli całej Wisły w przyszłości są zróżnicowane (ryc.4). Najwięcej uczniów z Sandomierza (40%) uważa, że powinna to być funkcja energetyczna. Innego zdania są uczniowie z Krakowa zaznaczając wprawdzie rolę edukacyjną (26%), a następnie

energetyczną (22%). Uczniowie z Warszawy (29%) chcieliby, aby była to przede wszystkim rola estetyczna (np. możliwość oglądania malowniczego biegu Wisły w różnych jej odcinkach), a zaraz potem – turystyczna i rekreacyjna (27%), co się zresztą ze sobą nie kłóci. Respondenci wrocławscy widzą w niej w pierwszym rzędzie szansę turystyczną i rekreacyjną, a następnie edukacyjną. Postrzeganie Wisły jako środka i celu dydaktycznego (edukacyjnego) jest bardzo istotnym wskazaniem nowej roli naszej „królowej rzek”, tym bardziej, że np. 51% uczniów z Krakowa i ok. 35% z Włocławka i Warszawy nie wie czy Wisła płynąca przez Polskę jest ważna z ekologicznego punktu widzenia (Angiel, 2005). Świadomość ekologiczna uczniów z Sandomierza jest pod tym względem o wiele wyższa. Może jest to m.in. dowód na to, że istnieje potrzeba - oprócz istniejącego w Tczewie Muzeum Wisły (obecnie nieczynnego, przebudowywanego) – powołania innych placówek i ośrodków edukacyjnych. Warta odnotowania jest inicjatywa Fundacji Ja Wisła, by w Warszawie stworzyć skansen rzeki Wisły (w Porcie Czerniakowskim).

Ryc. 3. Jaką rolę (lub jakie role) pełni obecnie rzeka Wisła w naszym mieście?
 Fig. 3. What role does the Wisła play in our town?

Również znajomość tradycji kulturowych i zawodowych związanych z rzekami, w tym Wisłą, jest wśród badanych niedostateczna. Jedynie w Krakowie 70% uczniów zna takie tradycje, natomiast 82% badanych z Włocławka, 78 % z Warszawy i 75 % z Sandomierza o nich nie słyszało. Jest to zaskakujące zwłaszcza w tym ostatnim przypadku, ponieważ w odległości ok.50 km od Sandomierza, u ujścia Tanwi do Sanu znajduje się Ulanów, znany jako „stolica polskiego flisactwa”, gdzie tradycje te są żywe do dzisiaj (Krzykwa, 2005).

Ryc. 4. Jaka główną rolę powinna pełnić w przyszłości rzeka Wisła przepływająca przez cały kraj?
 Fig. 4. What role should the river passing through the country play in the future?

ZAKOŃCZENIE

Wisła może i powinna pełnić rolę edukacyjną nie tylko z punktu widzenia edukacji ekologicznej a także (a może i przede wszystkim?) w wymiarze patriotycznym, zarówno ogólnonarodowym jak i regionalnym oraz lokalnym. Konieczność taką potwierdzają wyniki powyższych badań (przypomnijmy, że 25% uczniów z Warszawy, 18% z Włocławka i Krakowa nie umiało powiedzieć czym jest Wisła dla Polaków). Na taką edukację w ramach kształcenia geograficznego nie może zabraknąć czasu, nawet wówczas, gdy przygotowujemy uczniów do matury, a może szczególnie wtedy – przecież to ostatnia możliwość przekazania im tego, co kiedyś przekazywano w rodzinach jako swoisty kanon młodego Polaka.

Dziś, gdy szukamy znaków – symboli charakterystycznych dla Polski i Polaków, promujących nasz kraj - oprócz bocianów i oscypka – warto zwrócić uwagę na polskie krajobrazy, w tym nadwiślańskie – zarówno przyrodnicze jak i kulturowe – których współautorami są Wisła i ludzie nad nią mieszkający. Należy je „czytać” i odkrywać wraz z uczniami podczas zajęć terenowych nad Wisłą. Aby to było możliwe, muszą to umieć robić sami nauczyciele geografii. Z wyników powyższych badań wiemy, że to głównie oni, a nie nauczyciele innych przedmiotów, uczą o Wiśle i czasami (wciąż zbyt rzadko) - nad Wisłą.

Przyszłymi nauczycielami geografii będą niektórzy nasi obecni studenci. Co z tego wynika? Ucząc geografii, czy to w liceum czy na studiach nie zapominajmy, że Wisła była i może być nadal postrzegana jako symbol polskiego krajobrazu (Polski), o ile jest ona takim symbolem dla nas, nauczycieli i o ile umiemy przekazać nasze postrzeżenie rzeki Wisły jako swoiste dziedzictwo geograficzne – zarówno przyrodnicze jak i kulturowe.

LITERATURA:

- Angiel J., 2005: Wisła w edukacji na rzecz rozwoju zrównoważonego, WCEE, Włocławek.
- Broniewski W., Hermanowicz H., 1970: Nad Mazowsza równiną otwartą, Arkady, Warszawa.
- Gierszewski S., 1982: Wisła w dziejach Polski, Wyd. Morskie, Gdańsk.
- Gloger Z., 1903: Dolinami rzek, Warszawa.
- Jałowiecki B., 2002: Przestrzeń społeczna rzek [w:] Rzeki. Architektura i krajobraz (red.): Z. Konopko, Wyd. Śląsk, Katowice.
- Kołodziejczyk J., 1938: Krajobrazy roślinne nad Wisłą. Charakterystyka i geneza, Monografia Wisły, zeszyt VII, PTTK, Tow. Nauczycieli Szkół Wyższych Warszawa.
- Kuczkowski W., 2006: Szlak Wisły - monografia turystyczno - krajoznawcza (maszynopis), Warszawa.
- Kondracki J., 1998: Geografia regionalna Polski, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Kop J., Kucharska M., Szkurlat E., 2002: Geografia. Podręcznik, część 1, zakres podstawowy, szkoły ponadgimnazjalne, PWN, Warszawa.
- Krzykwa A, Błękitny San, 2005: Podkarpacki Instytut Książki i Marketingu, Rzeszów.
- Krzymowska – Kostrowicka A., 1999: Przyrodniczo – kulturowa percepcja rzek ze szczególnym uwzględnieniem turystyki i rekreacji [w:] Rzeki, t.8, (red.): J. Kultuniak, Wyd. Śląsk, Katowice.
- Labuda G., 1992: Rzeki w dziejach narodów (ze szczególnym uwzględnieniem narodu polskiego) [w:] Rzeki, t.1 (red.): J. Kultuniak, Wyd. Śląsk, Katowice.
- Łapiński J., 2003: Woda – paradygmat cywilizacji, kultury i krajobrazu [w:] Woda w przestrzeni przyrodniczej i kulturowej (red.): U. Myga-Piątek, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG nr 2, Sosnowiec.
- Mazurkiewicz E., (red.), 1986: Wisło moja, Wisło stara. Antologia poezji, Wyd. Literackie, Kraków.
- Mikulski Z., 1965: Zarys hydrografii Polski, PWN.
- Piskozub A., 1982: Wisła. Monografia rzeki, WłIK, Warszawa.
- Piskozub A., 2002: Monografia rzeki w ujęciu geograficzno – historycznym [w:] Rzeki, t.11, (red.): J. Kultuniak, Wyd. Śląsk, Katowice.
- Romer E., 1901: Rola rzek w historii i geografii narodów, Lwów.
- Tresidder J., 2001: Słownik symboli, Wyd. RM, Warszawa.
- Z biegiem Wisły. Przewodnik geologiczno – krajoznawczy, 1967: praca zbiorowa (red.): C. Kolago, Wyd. Geologiczne, Warszawa.
- <http://www.jawisla.pl>

SUMMARY

PERCEPTION OF THE VISTULA RIVER AS THE NATURAL AND CULTURAL VALUE IN GEOGRAPHICAL EDUCATION ASPECT

The Wisła (Vistula) river is a very important aspect of the geographical environment. It has also a symbolic environmental and cultural meaning connected (specially in XIX century) with Poland and its nation. What does that mean to Polish high schools students? The ways of perceiving the river was studied in the year 2006 at schools placed on the Wisła river (Kraków, Warszawa, Sandomierz and Włocławek). The students notice the importance of the Wisła in their towns and Polish landscape (65% - 82% of asked students). It is still a symbol of the country for most of the students from Sandomierz and Włocławek, but most of them living in Kraków and Warszawa think that the Wisła is just one of the 'common' rivers. 25% of Warsaw students and 18% of Włocławek and Kraków students can't say what meaning the Wisła river has for Polish people. 16% of Warsaw students don't know what meaning it has for themselves.

How can we change it? The Wisła river may and should be the important and meaningful educational subject, not only from the point of view of environmental education, but also or maybe first of all patriotic, national, regional as well as local studies.

The importance of it is confirmed by the results of the research as well as my personal 15 years experience in teaching geography in Warsaw high schools. The situation can be changed by conducting geography lessons and field studies by the river, where students and teachers will 'read' the Wisła river and its landscapes the way people read books on Polish nature and culture.

dr Joanna Angiel

Uniwersytet Warszawski

Wydział Geografii i Studiów Regionalnych

Katedra Dydaktyki Geografii i Krajoznawstwa

ul. Krakowskie Przedmieście 26/28

00-927 Warszawa

e-mail: joannaangiel@wp.pl